

UOT 340.15

DOI: 10.34826/NAA.2021.23.1.007

**AZƏRBAYCANDA QANUNVERİCİLİK HAKİMİYYƏTİNİN TƏŞƏKKÜLÜNÜN
TARİXİ MƏRHƏLƏLƏRİ****Rüstəmzadə A.X*., Həsənov E.E**.**** Milli Aviasiya Akademiyası**** AMEA Hüquq və insan haqları institutu*

Məqalədə Azərbaycan qanunvericilik hakimiyyətinin təşəkkülünün tarixi mərhələləri nəzərdən keçirilir. Milli parlament institutunun tədqiqində tarixi yanaşma metodundan istifadə edilməsinin zəruriliyi əsaslandırılır, dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra xalqımızın qarşısında duran demokratik hüquqi dövlət quruculuğu vəzifəsinin uğurlu həllində müstəqil dövlətimizin qanunvericilik hakimiyyəti orqanı olan Milli Məclisin müstəsna rolu qeyd edilir, habelə qanunvericilik hakimiyyətinin təşəkkülü tarixinin təhlili əsasında Azərbaycanda nümayəndəli normayaratma, qanunvericilik təsisatlarının inkişaf mərhələləri fərqləndirilir.

Açar sözlər: Qanunvericilik hakimiyyəti, inkişaf tarixi, tarixi yanaşma, Ağsaqqallar Şurası, Məşvərət Şurası, Ali Sovet, Milli Şura, Milli Məclis.

Dövlət və hüquq tarixi və nəzəriyyəsi mələumdur ki, bütövlükdə hər bir konkret hüquq institutunun təşəkkülünün və inkişafının müəyyən tarixi vardır. Bunu hüququn mühüm institutlarından biri olan və özünəməxsus tarixi inkişaf yolu keçən parlament institutuna da aid etmək olar. Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin qanunvericilik institutu kimi təhlilində tarixi yanaşma metodundan istifadə edilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Azərbaycan ərazisində yaranmış və fəaliyyət göstərmiş dövlətlərin tarixi ilə bağlı bir xeyli sanballı əsərlər yazılsa da, onun qədim və erkən orta əsrlərdə mövcud olmuş dövlətçilik ənənələri, cəmiyyətin və dövlətin idarə edilməsi problemləri, hüquqyaratma və qanunvericilik məsələləri, siyasi və hüquqi təlimlər tarixi ilə bağlı fundamental tədqiqatlara hələ də ehtiyac vardır [1, s. 3].

E.ə. I minilliyin əvvəllərində Urmiya gölü hövzəsində daha mükəmməl dövlət quruluşu və idarəetmə orqanlarına malik olan Manna dövləti meydana gəldi. Klassik quldarlıq dövlətlərindən fərqli olaraq Mannada dövlət başçısının hakimiyyəti qəbilə quruluşu qalıqı olan ağsaqqallar şurası tərəfindən məhdudlaşdırılırdı [2, s. 11-20]. Manna hökmdarları ölkəni Ağsaqqallar Şurasının məsləhəti və köməyi ilə idarə edirdilər. Hər hansı mühüm bir məsələ barəsində qərar qəbul etməmişdən əvvəl hökmdar onu Ağsaqqallar Şurası ilə məsləhətləşirdi. Bu fakt Azərbaycan dövlətçiliyinin hələ qədim dövrlərdən etibarən məşvərət mədəniyyətinə malik olduğunu göstərir [3, s. 22]. Müəlliflərdən İ.M. Dyakonov [4, s. 82] Manna dövlətinin ağsaqqallar şurasını qədim Afinada mövcud olan “Bule şurası” və qədim Romadakı “Senat”la müqayisə edir və bu orqanları mahiyyət etibarilə bir-birinə yaxın, oxşar təşkilatlar kimi xarakterizə edir. Göründüyü kimi, Azərbaycanda parlamentin ilk rüşeymlərinin, xalq nümayəndəliyi ənənələrinin tarixi kökləri kifayət qədər qədim dövrlərə gedib çıxır.

Tarixdən məlum olduğu kimi Manna dövləti Midiya dövlətinin, o isə daha sonra Əhəmənilər dövlətinin tərkibinə daxil edildi. Daha sonra isə tarixi Azərbaycan ərazisi Makedoniyalı İsgəndərin imperiyasının bir hissəsinə çevrildi. Lakin e.ə. 323-cü ildə İsgəndərin ölümü ilə onun imperiyası da dağıldı, nəticədə Azərbaycanın cənubunda Atropatena, şimalında isə Albaniya dövləti yarandı. Atropatena hökmdarının hakimiyyəti qeyri-məhdud olsa da, hökmdar yanında əyanlardan və kahinlərdən ibarət Məşvərət Şurası fəaliyyət göstərirdi və hökmdar qərarlar qəbul edərkən həmin şura ilə məsləhətləşirdi. Belə bir şura Albaniya dövlətində də mövcud olmuşdur.

Hülakülər və cəlairlər dövründə dövlətin ali hakimiyyət orqanı Qurultay idi. Qurultayın işində iştirak etmək məcburi idi. Müzakirə olunan məsələlər nümayəndələrin əksəriyyətinin iştirakı və səs çoxluğu ilə həll olunurdu. Böyük qurultaylarda sanki dövlətin bir illik fəaliyyəti müzakirə olunaraq qiymətləndirilirdi. Qurultay iştirakçılarının sayı müzakirə olunan məsələlərdən asılı olaraq dəyişirdi [5, s. 311-313].

Bəzi Avropa ölkələrindən fərqli olaraq orta əsrlərdə Azərbaycanda ayrıca qanunvericilik orqanı yox idi. Orta əsrlərdə Azərbaycanın hüquq mənbələri içərisində xüsusi yer tutan fərmanlar həmin dövrlərdə qəbul edilən ən çoxsaylı normativ aktlar idi. Şah fərmanları qəbul edilərkən fərmanın layihəsini müzakirə etmək üçün şahın göstərişi ilə məclisin iclası çağırılırdı. Məclisə ali rütbəli din xadimləri, nüfuzlu qazilər, Ali divan üzvləri dəvət olunurdular. Fərmanın layihəsi geniş müzakirə olunduqdan sonra şah tərəfindən səlahiyyət verilmiş şəxs onu qələmə alırdı. Sonra usta xəttat tərəfindən onun üzü köçürülürdü və möhür vurulması üçün şaha təqdim olunurdu. Şah möhürlə sənədi təsdiq etdikdən sonra tanışlıq üçün üləmanın yanına göndərilirdi. Fərmanla tanış olmuş üləma razılıq əlaməti olaraq şahın sənədi təsdiq etmək üçün vurduğu möhürün aşağısından öz möhürlərini vururdu. Fərmanın son vərəqində mütləq onu verən hökmdarın adı yazılırdı. Fərmanlar şah və din xadimləri tərəfindən təsdiq olunduqdan, dəftərxanada və divanxanada qeydə alındıqdan sonra icra üçün yerlərə göndərilirdi [6, s. 74-84]. Göründüyü kimi, fərmanlar şahın iradəsinin ifadəsi sayılsa da, onun avtoritar qaydada qəbul etdiyi akt deyildi. Fərmanların qəbulunda müasir qanunların qəbulunda olduğu kimi məşvərət-müzakirə prosedurundan istifadə edildiyinin şahidi olurduq.

Səfəvilər dövründə mərkəzi idarə sistemində məşvərətçi orqan olan Məclisi Əla (Ali Məclis) fəaliyyət göstərirdi. Dövlət əhəmiyyətli vacib məsələlər 12 nəfərin üzv olduğu Məclisi Əlada müzakirə olunurdu. Bununla belə, son sözü şah deyir və onun rəyi əsasında qərarlar qəbul olunurdu. Mühəribə elan etmək, sülh bağlamaq, müqavilə imzalamaq, ölkə qanunlarında dəyişiklik etmək şahın qeyri-məhdud səlahiyyəti idi. Bu məsələlərdə onun qarşısında heç bir maneə mövcud deyildi [7, s. 49].

Nadir şah mühüm dövlət işlərinin idarə edilməsi və qərarların qəbul olunması üçün Dövlət Şurası yaratsa da, bu şuranın fəaliyyəti formal xarakter daşıyırdı.

Xanlıqlar dövründə hakimiyyət monarxiya idarə üsuluna əsaslanırdı. Xanlığın başında qeyri-məhdud qanunverici, icraedici və məhkəmə hakimiyyəti səlahiyyətlərinə malik olan xan dayanırdı. Şəki, Şirvan, Qarabağ və Quba xanlıqlarında xanın yanında Divan və ya Xan Şurası fəaliyyət göstərirdi. Divan və ya Xan Şurası mühüm dövlət vəzifələrini tutan şəxslərdən ibarət olub, məşvərətçi rol oynayırdı. Buna baxmayaraq Divan və ya Xan Şurasının mövqeyi bu və ya digər qərarların qəbul olunmasına təsir edə bilirdi [8, s.17-18]. Bəzi xanlıqlarda qanunların xüsusi tərtibçiləri var idi. Məsələn, Şəki xanlığında Məhəmməd Həsən xanın hakimiyyəti dövründə “Dəstur-ül əməl” adlı qanunlar külliyyəti tərtib olunmuşdu [9, s.34]. Lakin bu nadir sənəd günümüzdə qədər gəlib çatmamışdır.

S.A. Mirzəyev haqlı olaraq göstərir ki, Azərbaycanın dövlət sistemində parlamentin fəaliyyəti tarixi, hüquqi, politoloji cəhətdən müxtəlif aspektlərdən qiymətləndirilsə də, ümumilikdə onun dövlət quruculuğu prosesində xüsusi rolu vardır. Azərbaycan parlamentinin cəmiyyətdə yeri və dövlət idarəçiliyində rolunu tam anlamaq üçün ölkədə parlamentarizmin inkişafını nəzərdən keçirmək lazımdır. Azərbaycan parlamentarizmi yeganə konstitusiya normaları ilə məhdudlaşmır. Azərbaycanda faktiki parlamentarizmin tarixi konstitusiya normaları ilə müəyyən edilmiş parlamentarizmindən daha da geniş və ilkindir [10, s. 40].

T. İslamov qeyd edir ki, Azərbaycanda parlamentarizm ənənələri öz köklərini Rusiyada bu institutun inkişafı ilə demək olar ki, eyni tarixi xronikaya, çar Rusiyasında ilk parlament – Dövlət Duması yarandığı vaxta gedir. Parlamentarizmin tarixi Azərbaycanda bir sıra Avropa ölkələrindəki kimi çoxəsrlik olmasa da, öz milli xüsusiyyətləri və siyasi rəngarəngliyi ilə bu yüzildə zənginləşmişdir. Milli parlamentarizm ənənəsinin yaranması, dövlətçilik və vətənpərvərlik ruhunda hərtərəfli formalaşması əsasən XX əsrin əvvəllərindən başlamışdır. Azərbaycanda seçilən və yaradılan parlamentlər digər ölkələrə nisbətən fərqli yol keçsə də, müsəlman ölkələri içərisində özünəməxsus yerini tuta bilmişdi. Özünün keçdiyi tarixi təcrübədən bəhrələnmiş, formalaşmış,

kifayət qədər özünü tanıdaraq başqa ölkələrin parlamentləri ilə inteqrasiyada öz çəkisini artırma bilmişdi [11, s. 42].

Azərbaycan parlamentarizmi gənc olsa da, onun tamamilə boş yerdə yarandığını düşünmək səhv olardı. Əlbəttə, bütün mühüm məsələlərin ölkənin partiya-dövlət elitesi tərəfindən həll olunduğu, “burjua parlamentarizmi”nin rədd edildiyi, Qərb demokratiyasının, hakimiyyətin bölünməsi nəzəriyyəsinin və s. dəyərlərin inkar edildiyi Sovet dövründə mövcud olmuş nümayəndəli və qanunverici orqanın hər hansı real müstəqil əhəmiyyətə malik olması barədə danışmağa dəyməz. Bununla yanaşı, müasir dövlət və hüquq prinsipləri, həmçinin, ilk növbədə, tarixilik prinsipi istənilən problemin inkişafda öyrənilməsinə istiqamətləndirir. Parlamentin dövlət orqanları sistemində həlledici əhəmiyyətə malik olduğunun qısa tarixi göstərir ki, Azərbaycanda parlamentarizmin təməl prinsiplərinin və bir sıra xüsusi məsələlərinin tədqiqi sahəsində müəyyən təcrübə mövcuddur. Belə ki, Sovet dövründə Azərbaycanda və digər müttəfiq respublikalarda müasir parlamentarizmə xas olan əlamətlər qismən nəzərə alınmış, kollegial qanunverici orqanların fəaliyyət göstərməsi, onların işinin təşkili, qanunvericilik prosesi və s. məsələlərlə bağlı ənənələr sabitləşmişdir [12, s. 92-97]. Siyasi-hüquqi məsələlərə sinfi yanaşmanın mütləqləşdirildiyinə baxmayaraq, yalnız ideoloji düşüncələri rəhbər tutaraq, həmin dövrün konstitusiyaya quruluşuna və hüququna dair bütün tədqiqatları rədd etmək olmaz.

Bir əsr ərzində xalqımız müxtəlif adlarla fəaliyyət göstərən parlamentlərin qəbul etdiyi qanunların tələblərinə uyğun yaşamağa başlamışdır. Bu yüzildə yaşadığı zamanına və siyasi xarakterinə görə Azərbaycan parlamentini üç qrupa bölmək olar. Birinci Rus imperiyası dövründə təşkil edilmiş parlamentlər–Dumalar; sovetləşdirmə zamanı yaradılmış parlamentlər və müstəqillik dövründə parlamentlər [13]. Lakin bu bölgü natamam xarakter daşıyır, çünki Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti parlamenti burada əksini tapmamışdır, baxmayaraq ki, qısa müddətə də olsa həmin əsrdə, yəni iyirminci yüzildə fəaliyyət göstərmişdir.

Tarixdən məlum olduğu kimi, 6 avqust 1905-ci il tarixdə rus çarı II Nikolayın imzaladığı manifest əsasında nümayəndəli orqan kimi Duma yaradıldı. Bir neçə ay sonra isə ona qanunvericilik orqanı statusu verildi. Duma beş il müddətinə seçilirdi. Seçki qanununa əsasən 116 milyon nəfərdən çox əhalisi olan Rusiya imperiyasında cəmi 25 milyon insan səsvermə hüququ əldə etdi. Seçki hüququ əsasən əhalinin sosial cəhətdən yuxarı təbəqəsinə verilirdi. Fəhlə-kəndli təbəqəsi ilə yanaşı qadınlar da bu hüquqdan məhrum idilər.

XX yüzilliyin əvvəllərində Rusiya imperiyası dərin hərbi-siyasi və iqtisadi böhrandan xilas olmaq üçün islahatlar dövrünə qədəm qoyduqda böyük xeyriyyəçi H.Z.Tağıyev tərəfindən himayə olunan Azərbaycan ziyalıları hələ 1905-ci ildən başlayaraq, bütün başqa tələblərlə bərabər, ölkənin türk-müsəlman əhalisinin imperiyanın mərkəzi hakimiyyət orqanlarında təmsil olunmasını, yerli idarəçiliyə və məhkəmə orqanlarında fəaliyyətə cəlb olunmasını tələb edir, bu sahədə ayrı-seçkiliyin, məhdudiyətin aradan qaldırılması uğrunda mübarizə aparırdılar. Mürəkkəb və çətin şəraitdə aparılan gərgin mübarizə nəticəsində Azərbaycanın tanınmış ziyalıları Əlimərdan bəy Topçubaşov, İsmayıl xan Ziyadxanov, Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev, Məmməd Tağı Əliyev, Əsədulla bəy Muradxanov 1906-cı ildə Rusiyanın ilk parlamentinə - I Dövlət Dumasına deputat seçilmişdilər. Xalqımızı Rusiya parlamentində təmsil edən yüksək təhsil görmüş bu ziyalıların ikisi ixtisasca hüquqşünas idilər: Əlimərdan bəy Topçubaşov Peterburq Universitetini, İsmayıl xan Ziyadxanov isə Moskva Universitetinin hüquq fakültəsini bitirmişdilər. Rusiya Dövlət Dumasının ən böyük fraksiyalarından birinə–Müsəlman fraksiyasına sədr Əlimərdan bəy Topçubaşov seçilmişdi. Azərbaycanlı deputatlar Duma tribunasından çıxış edərək Rusiya imperiyasının Cənubi Qafqazda yeritdiyi milli qırğın siyasətini, xalqımıza qarşı yol verilən ayrı-seçkiliyi, köçürmə siyasətini, bütöv bir xalqın hüquqsuzluğunu, kölə halına salındığını bütün açıqlığı və kəskinliyi ilə tənqid edir, yalnız azərbaycanlıların deyil, bütün Rusiya müsəlmanlarının mənafeyini müdafiə edirdilər. Azərbaycanlı deputatların bütün Rusiyanın türk-müsəlman əhalisinin hüquqsuzluğuna qarşı kəskin çıxışları və bunun güclü oyadıcı təsirinin çarizmi vahiməyə salması, başqa səbəblərlə yanaşı, I və II Dövlət Dumalarının buraxılmasında az rol oynamamışdı. Məhz buna görə də III Dumaya seçkilər zamanı türk-müsəlman əhalisinin yaşadığı Mərkəzi Asiya, Sibir və digər regionlar seçki hüququndan məhrum edilmiş, Bakıya isə öz nümayəndəsini irəli sürmək hüququ verilməmişdi. Elə həmin səbəbə görə də,

əvvəlkilərdən fərqli olaraq, III Dövlət dumasında bütün Cənubi Qafqazın müsəlman əhalisini yalnız bircə nəfər deputat - Xəlil bəy Xasməmmədov təmsil edirdi. IV Dövlət Dumasında isə bütün Cənubi Qafqaz müsəlmanlarının yeganə nümayəndəsi Məmməd Yusif Cəfərov idi [14]. IV Dumaya seçkilər 1912-ci ilin sentyabr - oktyabr aylarında keçirilmişdi. Öz çıxışlarını konkret faktlarla zənginləşdirmək üçün Məmməd Yusif Cəfərov 1913-cü ilin aprelində Bakı, Quba, Muğan və başqa yerlərdə öz seçiciləri ilə görüşmüşdü. Bu görüşün keçirilməsi artıq deputatlarımızda parlamentarizm sistemində seçicilərin rolunu və onlarla görüşün əhəmiyyətini bir daha əks etdirir [15, s. 96]. Bu baxımdan, Dumada iştirakla bağlı məhdudiyətlərlə yanaşı müsbət məqamları da qeyd etmək lazımdır. Belə ki, Dumada təmsil olunmuş azərbaycanlı ziyalıların böyük əksəriyyəti hüquqşünaslar olmuş və qanunvericilik fəaliyyəti sahəsində, habelə nümayəndəli (təmsilçi) orqanların funksiyaları ilə bağlı kifayət qədər təcrübə toplaya bilmişdilər. Bu isə AXC dövründə yaradılmış parlamentimizin fəaliyyətinin səmərəliliyinə böyük töhfə vermişdi.

1917-ci ilin fevralında Rusiyada Romanovlar mütləqiyyəti devrildi. Monarxiya rejimi aradan qaldırıldıqdan sonra hakimiyyətə gələn Müvəqqəti hökumət Cənubi Qafqazın idarəçiliyi üzrə Xüsusi Komitə yaratdı. Lakin Müvəqqəti hökumət uzun müddət hakimiyyətdə qala bilmədi. 1917-ci ilin oktyabrındakı hakimiyyət çevrilişi nəticəsində Cənubi Qafqazdan Rusiyanın Müəssislər Məclisinə seçilən deputatlar Petroqrada və Moskvaya gedə bilmədilər. Onlar 1918-ci il fevralın 14-də Tiflisdə Zaqafqazıyanın ali hakimiyyət orqanı olan Zaqafqaziya Seymini, başqa sözlə Zaqafqaziya Parlamentini yaratdılar. Zaqafqaziya Seymində Müsəlman Fraksiyasını Müəssislər Məclisinə seçkilər zamanı Azərbaycanın, habelə bütün Cənubi Qafqazın bir milyondan çox türk-müsəlman seçicisinin səsini qazanmış 44 deputat təmsil edirdi. Zaqafqaziya Seyminin Müsəlman Fraksiyası, faktiki olaraq, Zaqafqaziya Müsəlman Şurası, daha doğrusu, Zaqafqaziya Müsəlman Parlamenti funksiyasını yerinə yetirirdi. Maraqlı və eyni zamanda qanunauyğun hal idi ki, Dövlət Dumalarında olduğu kimi, Zaqafqaziya Seyminin də ən ardıcıl üzvləri Azərbaycan nümayəndələri idilər [3]. Zaqafqaziya Seyminin Müsəlman (Azərbaycan) Fraksiyası dörd siyasi partiyayı (Musavat, Müsəlman sosialist bloku, İttihad, Hümmət) təmsil edirdi. Zaqafqaziya Seyminin ilk müstəqil iclası 1918-ci il martın 16-da M.Ə.Rəsulzadənin sədrliyi ilə keçirildi. Ümumilikdə, fəaliyyət göstərdiyi dövr ərzində (1918-ci ilin mart-may ayları) Seymin Müsəlman fraksiyasının 21 ümumi iclası keçirilmişdi [9, s.98]. Müsəlman Fraksiyası Seymin iclaslarında Qafqaz müsəlmanlarının maraqlarını təmin etmək uğrunda səylə mübarizə aparırdı.

1918-ci il mayın 26-da keçirilən sonuncu iclasında Seym özünü buraxmaq haqqında qərar qəbul etdi. Bundan iki saat sonra Gürcüstan Milli Şurası tərəfindən Gürcüstanın müstəqilliyi elan edildi. Seymdəki Azərbaycan nümayəndələri mayın 27-də M.Y. Cəfərovun sədrliyi ilə fəvqəladə iclas keçirdi. Seymin Müsəlman fraksiyası Azərbaycanın idarə olunması vəzifəsini üzərinə götürərək, özünü Azərbaycanın Müvəqqəti Milli Şurası elan etdi. M.Ə. Rəsulzadə Milli Şuranın sədri seçildi. 1918-ci il mayın 28-də Tiflisdə Azərbaycan Milli Şurasının 26 üzvünün iştirakı ilə ikinci iclası keçirildi. Geniş müzakirələrdən sonra Milli Şura 24 səslə Azərbaycanın istiqlaliyyətinin elan olunması barədə qərar qəbul etdi və altı bənddən ibarət İstiqlal Bəyannaməsi elan olundu.

Beləliklə, 1918-1920-ci illərdə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaranması və fəaliyyəti ilə Azərbaycanda müasir anlamda parlamentarizmin tarixi başlanır.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti müsəlman şərqində ilk Respublika idi. “Müstəqillik haqqında” Akta əsasən müvəqqəti yaranan Milli Şuranı parlament xarakterli təsisat saymaq olar. 1918-ci il 20 noyabr tarixində Milli Şura “Azərbaycan Cümhuriyyətinin Parlamenti haqqında” Qanun qəbul etmişdir. Bu Qanuna əsasən 120 deputatdan ibarət birpalatalı parlamentdə Azərbaycanda fəaliyyət göstərən siyasi partiyaların və yaşayan bütün milli azlıqların nümayəndələri təmsil olunmalı idi. Qanuna əsasən müsəlman dünyasında ilk dəfə qadınlara seçki hüququ verilirdi. Orada göstərilmişdir ki, “qanunverici orqan ölkənin bütün əhalisini təmsil etməli və xalqın iradəsini əks etdirməlidir”. Qanuna əsasən Azərbaycan parlamentinin ilk açılış iclası 3 dekabr tarixinə təyin edilmişdir. Ancaq o zaman ictimai-siyasi vəziyyət gərgin idi [16, s. 13]. Buna baxmayaraq dörd gün sonra Azərbaycan Respublikası Parlamentinin ilk iclası keçirildi. Belə ki, 1918-ci il dekabrın 7-də saat 13-də H.Z.Tağıyevin qızlar məktəbinin binasında Azərbaycan Parlamentinin təntənəli açılışı

oldu. Bu, bütün müsəlman şərqində o dövrün ən demokratik prinsipləri əsasında formalaşdırılmış ilk parlament idi.

XVII-XVIII əsrlərdən Avropada yaranmış klassik parlamentarizm ənənələri Azərbaycanın ilk demokratik dövlətinin quruculuq prinsiplərini təşkil etmişdir. Şarl Monteskye tərəfindən konsepsiyası təklif olunan hakimiyyət bölgüsü və hakimiyyət qolları arasında nəzarət mexanizmləri Azərbaycanın hüquq sistemində hələ ilk demokratik dövrdə formalaşmağa başlamışdı. Demokratik prinsiplərə əsaslanan Azərbaycan parlamenti 25 yanvar 1919-cu ildə “Hakimiyyət bölgüsü haqqında” Qanun qəbul etdi. Bu Qanun qanunverici hakimiyyətin icra hakimiyyətindən ayrılmasını və deputatın dövlət qulluqçusu vəzifəsinin icrasına məhdudiyətini nəzərdə tuturdu [11, s. 41].

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövrü parlament tariximiz 23 ayı əhatə edir. Bu qısa, lakin olduqca məhsuldar və şərəfli parlament tarixi dövrünün özünü də iki hissəyə bölürlər:

- a) 27 may 1918-19 noyabr 1918;
- b) 19 noyabr 1918-28 aprel 2020.

Birinci mərhələdə parlament Milli Şura adı ilə altı ay ərzində 44 nəfər türk-müsəlman nümayəndədən ibarət heyətdə fəaliyyət göstərmiş, 10 iclas keçirmiş və bir sıra mühüm qərarlar qəbul etmişdir. İkinci mərhələ 7 dekabrda açılışı olmuş parlamentin fəaliyyətini əhatə edir və öz funksiyalarını yalnız 17 ay ərzində, 145 iclas çərçivəsində yerinə yetirə bilmişdir.

Ayrıca nizamnaməsi də mövcud olan, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti parlamentində 11 komissiya fəaliyyət göstərmişdir: Maliyyə-büdcə, Qanunvericilik təklifləri, Mandat, Hərbi, Aqrar məsələlər, Sorğular, Təsərrüfat-sərəncamverici, Ölkənin istehsal qüvvələrindən istifadə üzərində nəzarət, Redaksiya, Fəhlə məsələləri və Müəssisələr Məclisinə seçkilər üzrə mərkəzi komissiya.

AXC parlamentinin iclaslarının gündəliyinə 270-dən çox qanun layihəsi çıxarılmış, onlardan təxminən 230-u qəbul edilmişdir. Digərləri isə bir sıra düzəlişlər və əlavələr edilmək üçün təkrarən komissiyalara göndərilmişdir. Müzakirə olunan qanunların demək olar ki, heç biri ilk oxunuşda qəbul olunmamış, səsləndirilən fikirlər və dəlillər hər zaman nəzərə alınmış, redaktələr və düzəlişlər edilməsi üçün komissiyalara göndərilmişdir [9, s.161]. Buna görə də qanunlar, bir qayda olaraq, yalnız üçüncü oxunuşdan sonra qəbul edilmişdir.

1920-ci il aprelin 28-dən etibarən Azərbaycanda ali hakimiyyət orqanı funksiyasını Azərbaycan Müvəqqəti Hərbi İnkilab Komitəsi həyata keçirirdi. İlk olaraq, 7 nəfər üzvdən ibarət olan bu ali qurumun tərkibinə sonradan bütün xalq komissarları, həmçinin Bakı şəhər sovetinin nümayəndəsi daxil edilmişdi. AzİK-in funksiyalarına dövlət quruculuğu işlərinin həyata keçirilməsi, mərkəzi və yerli dövlət strukturlarının formalaşdırılması, siyasi, iqtisadi və sosial sahələr üzrə fəaliyyətin tənzimlənməsi daxil idi. Onun əsas hüquqi fəaliyyət formasını ictimai-siyasi həyatın bütün sahələri üzrə dekret və qərarların qəbul edilməsi təşkil edirdi. Həmin dekret və qərarlar respublika ərazisində ali hüquqi qüvvəyə malik idi və onların bütün dövlət orqanları, ictimai təşkilatlar, vəzifəli şəxslər və vətəndaşlar tərəfindən icrası məcburi xarakter daşıyırdı. 1921-ci ilin mayında Azərbaycanda ilk Konstitusiyanın qəbuluna qədər AzİK ali qanunvericilik və icra hakimiyyəti orqanı sayılırdı [17, s. 360].

1921-ci ildən yerlərdə fəhlə və kəndli deputatları sovetləri “seçilməyə” başladı. Respublikada 30.000 deputatı olan 1400 yerli kənd soveti təşkil edildi. Şəhər sovetlərinə hər 1000 nəfərdən biri, kənd sovetlərinə isə hər 5000 nəfərdən biri deputat seçilirdi. Elə bu qayda ilə seçilən I Ümumazərbaycan Sovetlər qurultayı 1921-ci ilin mayında işə başladı. Deputatların əsasən yoxsul və təbii ki, hazırlıqsız fəhlə və kəndlilərdən, kommunistlərdən seçilməsi parlamentin şaquli idarə edilməsini asanlaşdırırdı. I Ümumazərbaycan Sovetlər qurultayında Azərbaycan SSR-in ilk Konstitusiyasının qəbulu ilə Azərbaycanda sovetlərin hakimiyyətinə hüquqi status verildi. Əvvəl ali hakimiyyət orqanı olan Ümumazərbaycan Sovetlər qurultayına seçkilər keçirildi, sonra qurultay qanunvericilik orqanı olan Mərkəzi İcraiyyə Komitəsini, o isə özünün rəyasət heyətini seçdi [11, s. 41]. Bütün Azərbaycan əməkçilərinin nümayəndəli orqanı olan qurultaya açıq səsvermə ilə çoxdərəcəli və qeyri-bərabər seçki keçirilməsi nəzərdə tutulurdu.

1927-ci il Azərbaycan SSR Konstitusiyası AzMİK-i qanunverici, sərəncamverici və nəzarətedici orqan kimi səciyyələndirirdi. AZMİK Rəyasət heyətinin işi Böyük və Kiçik rəyasət

heyətlərində və ayrı-ayrı komissiyalarda aparılırdı. Böyük Rəyasət heyəti qanunvericilik xarakterli qərarlara baxır və təsdiq edirdi.

Azərbaycanın 1937-ci il Konstitusiyası qəbul edildikdən sonra Azərbaycan qanunvericilik orqanı artıq yeni formada, Azərbaycan SSR Ali Soveti kimi təşkil edilməyə başladı. O, əhalinin hər 10-12 min nəfərinə 1 deputat hesabı ilə dörd il müddətinə seçilirdi. Strukturuna görə birpalatalı idi və öz fəaliyyətinin əsas sahələri üzrə bir sıra daimi komissiyalara malik idi.

1978-ci il Azərbaycan Konstitusiyasında respublikanın ali dövlət hakimiyyəti orqanı olan Azərbaycan SSR Ali Sovetinin səlahiyyətlərinə müstəsna olaraq, Azərbaycan SSR Konstitusiyasının qəbul olunması, onda dəyişikliklər edilməsi, Azərbaycanın tərkibində yeni muxtar respublikaların, muxtar vilayətlərin təşkil edilməsinin SSRİ Ali Sovetinin təsdiqinə verilməsi, dövlət iqtisadi və sosial inkişaf planlarının, dövlət büdcəsinin və onların yerinə yetirilməsi haqqında hesabatların təsdiq edilməsi, Azərbaycan SSR Ali Sovetinə hesabat verməli olan orqanların təşkil edilməsi aid edilmişdi. Ali Sovetin əhalisinin sayı bərabər seçki dairələri üzrə 450 deputatdan ibarət tərkibdə, 5 il müddətinə seçilməsi nəzərdə tutulurdu. Ali Sovetin sessiyaları ildə iki dəfə (yaz və payız sessiyaları) çağırılmalı idi. Yalnız Ali Sovetin qanunvericilik təşəbbüsü hüququna malik olmasını müəyyən edən 1937-ci il Konstitusiyasından fərqli olaraq, 1978-ci il Konstitusiyası digər orqanların da qanunvericilik təşəbbüsü hüququna malik olmasını müəyyən etmiş oldu. Əsas qanuna görə, Azərbaycan SSR Ali Sovetində qanunvericilik təşəbbüsü hüququ respublika Ali Sovetinin rəyasət heyətinə, Nazirlər Sovetinə, özünün ali dövlət hakimiyyət orqanlarının timsalında Naxşivan MSSR-ə, Azərbaycan SSR Ali Sovetinin daimi və digər komissiyalarına, Azərbaycanın Ali Sovetinin deputatlarına, respublika Ali Məhkəməsinə və respublika prokuroruna məxsus idi [8, s. 446-447]. Ali Sovetin daimi orqanı onun Rəyasət heyəti idi.

18 oktyabr 1991-ci il tarixli Müstəqillik haqqında Konstitusiya Aktı ilə Azərbaycan Respublikasının parlamenti müstəqil hakimiyyət qolu kimi müəyyən edildi. Həmin dövrdə Azərbaycan Ali Soveti özünün bir çox səlahiyyətlərini üzvləri sırasından seçdiyi, 50 nəfərlik Milli Şuraya vermişdi. Bununla da hazırkı Milli Məclisin formalaşması üçün ilkin zəmin yaranmışdı.

“Milli Şura haqqında” 1991-ci il 30 oktyabr tarixli Konstitusiya Qanununa əsasən, bu orqan 72 nəfərdən ibarət tərkibdə təşkil olunmalı idi. Noyabrın 26-da respublikanın Ali Soveti tərəfindən həmin Konstitusiya Qanununa yenidən baxılaraq, əvvəlki redaksiyada Şuranın səlahiyyətlərini məhdudlaşdıran maddələrə dəyişikliklər edildi. Milli Şura Milli Məclis adlandırıldı. Paritet əsaslarla 25 nəfəri Demblok nümayəndələri və 25 nəfəri digər deputatlar olmaqla, Milli Məclisin yeni tərkibi formalaşdırıldı. Milli Məclisin üzvləri daimi fəaliyyət göstərir və onların əvvəlki iş yerlərinə bərpa olunmaq hüququ saxlanılırdı. Keçid dövründə Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin səlahiyyətləri respublika Milli Məclisinə verilir. Milli Məclisin fəaliyyətinin təmin olunması məqsədilə respublika Ali Sovetinin Katibliyi təşkil edildi. Respublika Milli Məclisinin reqlamenti təsdiq olunanadək onun fəaliyyəti Ali Sovetin müvəqqəti reqlamenti ilə tənzimlənirdi. 1995-ci il avqustun 12-də “Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə seçkilər haqqında” qanun qəbul edildi. Respublikanın ali qanunvericilik orqanı olan Milli Məclisin tərkibi 125 nəfər müəyyənləşdirildi. Səlahiyyət müddəti 5 il nəzərdə tutulan Milli Məclisə seçkilər majoritar və proporsional seçki sistemləri əsasında keçirilirdi. Noyabrın 12-də Milli Məclisə Seçkilər keçirildi. Ölkə üzrə yaradılmış birmandatlı 100 seçki dairəsindən 99-da dairə seçki komissiyaları təşkil edildi. 42 sayılı Xankəndi-Xocavənd-Xocalı seçki dairəsində məlum səbəblərə görə seçki keçirilməsi üçün dairə seçki komissiyası yaradılmamışdı. Proporsional seçki sistemi əsasında seçkilərin hazırlanması və keçirilməsi üçün ümumrespublika vahid çoxmandatlı seçki dairəsi yaradılmışdı. Majoritar seçki sistemi üzrə 1 deputat mandatı üçün orta hesabla 4 namizəd mübarizə aparırdı. I çağırış Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin tərkibinə 124 deputat seçildi. Onlardan 99-u birmandatlı seçki dairələri, 25-i isə çoxmandatlı seçki dairələri üzrə seçilmişdi. 69 deputatın siyasi partiya mənsubiyyəti var idi. Onların 53 nəfəri Yeni Azərbaycan Partiyasını, 4 nəfəri Azərbaycan Milli İstiqlal Partiyasını, 4 nəfəri Azərbaycan Xalq Cəbhəsi Partiyasını, 2 nəfəri Azərbaycan Demokrat Partiyasını, 2 nəfəri Azərbaycan Demokratik Sahibkarlar Partiyasını, 1 nəfəri Azərbaycan Demokratik Maarifçilik Partiyasını, 1 nəfəri Ana Vətən Partiyasını, 1 nəfəri Vətəndaş Həmrəyliyi Partiyasını, 1 nəfəri Musavat Partiyasını təmsil edirdi. Parlamentdəki bitərəf deputatların sayı 55 nəfər idi. Seçilmiş

deputatların 15-ni qadınlar təşkil edirdi [8, s. 446-447; 4, s. 229-231]. Beləliklə, I Çağırış Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinə keçirilən seçkilər nəticəsində çoxpartiyalı parlament formalaşdırıldı.

1995-ci il Konstitusiyası hakimiyyətlərin bölünməsi prinsipinə uyğun olaraq, qanunvericilik hakimiyyətinin həyata keçirilməsini Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin səlahiyyəti kimi müəyyən etdi. Milli Məclisdən başqa heç bir orqan və ya şəxs qanunlar qəbul etmək səlahiyyətinə malik deyildir. Qanun yaradıcılığı Milli Məclisin əsas funksiyası kimi müəyyən edilsə də, onun nəzarət və bir sıra funksiyaları da mövcuddur.

2002-ci il avqustun 24-də referendumla Konstitusiyaya edilmiş dəyişikliyə görə majoritar və proporsional seçki sisteminin birlikdə tətbiqi ləğv edilmiş və ümumi majoritar seçki sistemi müəyyən olunmuşdu.

Beləliklə, bu məqalədə qeyd edilən bütün fikirlərin ümumiləşdirilməsi aşağıdakı nəticələrə gəlməyə imkan verir.

1. Milli parlament institutunun tədqiqində tarixi yanaşma metodundan istifadə edilməsi zəruridir. Belə ki, Milli Məclisin inkişaf tarixinin öyrənilməsi:

- bu institutun tədqiqi zamanı tarixi yanaşma metodundan səmərəli istifadəni təmin edir;
- milli parlament ənənələrimizin genezisini, meydana çıxmasını əsaslandıran tarixi zərurəti öyrənməyə imkan verir;
- milli parlamentin sonrakı inkişaf tarixi barədə aydın təsəvvürün formalaşmasına səbəb olur;
- həmin parlament təsisatının müasir cəmiyyətdə yerini və rolunu aydın dərk etməyə və onun gələcək inkişaf perspektivləri barədə elmi fikirlər irəli sürməyə nəzəri baza yaradır.

2. Dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra xalqımızın qarşısında bir sıra mühüm, tale yüklü məsələlərin həlli vəzifələri dayanırdı. Burada, şübhəsiz ki, demokratik hüquqi dövlət quruculuğu vəzifəsi mərkəzi yerlərdən birini tuturdu. Bu vəzifənin uğurlu həllində müstəqil dövlətimizin qanunvericilik hakimiyyəti orqanı olan Milli Məclis müstəsna rol oynamışdır. Belə ki, ölkədə bütün sahələrdə aparılan dövlət quruculuğunun, bu istiqamətdə həyata keçirilən islahatların qanunvericilik bazasının formalaşdırılması məhz bu təsisatın səmərəli fəaliyyəti ilə bağlı olmuşdur.

Tarixi inkişafı nəzərə almadan Milli Məclisin fəaliyyətini və bu fəaliyyəti tənzim edən qanunvericiliyi demokratik hüquqi dövlətin tələblərinə, məqsəd və vəzifələrinə uyğun şəkildə təkmilləşdirmək xeyli çətin ola bilər. Azərbaycan ərazisində əvvəllər fəaliyyət göstərmiş nümayəndəli, məşvərətçi, qanunverici orqanların fəaliyyətini və bu fəaliyyəti tənzim edən normaların təhlilini aparmadan müasir səviyyəyə uyğun parlamentarizm institutu yaratmaq, onun gələcək inkişafını müəyyən etmək mümkün deyildir.

3. Azərbaycanda qanunvericilik hakimiyyətinin təşəkkülü tarixinin təhlili və ümumiləşdirilməsi belə nəticəyə gəlməyə əsas verir ki, Azərbaycanda nümayəndəli normayaratma, qanunvericilik təsisatları öz inkişafında aşağıdakı inkişaf mərhələlərindən keçmişdir:

1. Qədim dövr və orta əsrlər dövrü - Məşvərət şuraları;
2. Xanlıqlar dövrü – Divan şuraları;
3. Çarizm dövrü – Duma;
4. AXC dövrü – ilk demokratik parlament;
5. İlk Sovet dövrü (1921-1937) – fəhlə və kəndli deputatları sovetləri;
6. 1937-ci il Konstitusiyasından sonrakı Sovet dövrü (1937-1991) – Ali Sovet;
7. Müstəqillik dövrü (1991-cildən sonra) – Milli Məclis.

ƏDƏBİYYAT

1. Рзаев А.К. Этюды из истории политико-правовых учений. Баку: Азернешр, 1986, 176 с.
2. Seyidov M.N. Qədim Azərbaycanda dövlət idarəetmə orqanlarının formalaşması / Azərbaycan Respublikasında dövlət və hüquq quruculuğunun aktual problemləri. Elmi məqalələr məcmuəsi. 17-ci buraxılış. Bakı: Adiloğlu, 2007, s. 11-20.
3. Qasımlı M., Muradova B., Qafarov V. Azərbaycan parlamentarizmi tarixi. 2 cildə. I cild. Bakı: Mütərcim, 2018, 688 s. Azərbaycan parlamentarizmi tarixi. 2-ci cildə. II cild. Bakı: Mütərcim, 2018, 680 s.
4. Дьяконов И.М. История Мидии. М-Л.: Издательство Академии наук СССР, 1956, 486 с.
5. PiriyeV V.Z. Azərbaycan XIII-XIV əsrlərdə. Bakı: Nurlan, 2003, 458 s.

6. Cabbarov Z.Z. XV-XVIII əsrlərdə Azərbaycanda fərmanların hüquqi təbiəti haqqında // Bakı Universitetinin Xəbərləri. Sosial-siyasi elmlər seriyası. Bakı, 2005, № 4, s. 74-84.
7. Bayramlı Z.H. Azərbaycan Səfəvi dövlətinin quruluşu və idarə sistemi. Bakı: ADPU, 2006, 258s.
8. Ağamalı F.R. XVIII əsrin II yarısı – XIX əsrin əvvəllərində Quzey Azərbaycan xanlıqlarında sosial-iqtisadi münasibətlər. Bakı: “Bakı Universiteti” nəşriyyatı, 2007, 280 s.
9. Qasımlı M., Muradova B., Qafarov V. Azərbaycan parlamentarizmi tarixi. 2 cildə. I cild. Bakı: Mütərcim, 2018, 688 s.
10. Mirzəyev S.A. Azərbaycan parlamentinin inkişafı və müasir funksiyaları // Bakı Universitetinin Xəbərləri. Sosial-siyasi elmlər seriyası. Bakı, 2009, № 3, s. 40-49
11. İslamov T. Azərbaycanın parlamentarizm tarixindən // Tarix və onun problemləri, 2009, № 4, s. 42-48.
12. Qədiməliyev A.R. Parlamentarizm konstitusiya-hüquqi institut kimi / Azərbaycan Respublikasında dövlət və hüquq quruculuğunun aktual problemləri. Elmi məqalələr məcmuəsi. 18-ci buraxılış. Bakı: Adiloğlu, 2007, s. 92-97.
13. Musayev M. Parlament və Kəndlilər 100 ildə (1905-2005). Bakı: Nurlar, 2008, 272 s.
14. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti (1918-1920). <https://a-r.az/az/page/44>
15. Сеидзаде Д.Б. Азербайджанские депутаты в государственной думе России. Баку: Азернешр, 1991, 139 с.
16. Ağaməliyev N.O. Azərbaycan Demokratik Parlamentinin fəaliyyəti haqqında // Azərbaycan Demokratik Respublikası. Bakı, 1992, 123 s.
17. İsmayılov X.C. Azərbaycanın hüquq tarixi. Bakı: Elm və təhsil, 2015, 572 s.

REFERENCES

1. Rzaev A.K. Etyudi iz istorii politiko-pravovix ucheniy. Baku: Azerneshr, 1986, 176 s.
2. Seyidov M.N. Qədim Azərbaycanda dövlət idarəetmə orqanlarının formalashması / Azərbaycan Respublikasında dövlət və hüquq quruculuğunun aktual problemləri. Elmi məqalələr məcmuəsi. 17-ci buraxılış. Bakı: Adiloğlu, 2007, s. 11-20.
3. Qasımlı M., Muradova B., Qafarov V. Azərbaycan parlamentarizmi tarixi. 2 cildə. I cild. Bakı: Mütərcim, 2018, 688 s. Azərbaycan parlamentarizmi tarixi. 2-ci cildə. II cild. Bakı: Mütərcim, 2018, 680 s.
4. Dyakonov İ.M. İstoriya Midii. M-L.: İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR, 1956, 486 c.
5. PiriyeV Z. Azərbaycan XIII-XIV əsrlərdə. Bakı: Nurlan, 2003, 458 s.
6. Cabbarov Z.Z. XV-XVIII əsrlərdə Azərbaycanda fərmanların hüquqi təbiəti haqqında // Bakı Universitetinin Xəbərləri. Sosial-siyasi elmlər seriyası. Bakı, 2005, № 4, s. 74-84.
7. Bayramlı Z.H. Azərbaycan Səfəvi dövlətinin quruluşu və idarə sistemi. Bakı: ADPU, 2006, 258s.
8. Ağamalı F.R. XVIII əsrin II yarısı – XIX əsrin əvvəllərində Quzey Azərbaycan xanlıqlarında sosial-iqtisadi münasibətlər. Bakı: “Bakı Universiteti” nəşriyyatı, 2007, 280 s.
9. Qasımlı M., Muradova B., Qafarov V. Azərbaycan parlamentarizmi tarixi. 2 cildə. I cild. Bakı: Mütərcim, 2018, 688 s.
10. Mirzəyev S.A. Azərbaycan parlamentinin inkişafı və müasir funksiyaları // Bakı Universitetinin Xəbərləri. Sosial-siyasi elmlər seriyası. Bakı, 2009, № 3, s. 40-49
11. İslamov T. Azərbaycanın parlamentarizm tarixindən // Tarix və onun problemləri, 2009, № 4, s. 42-48.
12. Qədiməliyev A.R. Parlamentarizm konstitusiya-hüquqi institut kimi / Azərbaycan Respublikasında dövlət və hüquq quruculuğunun aktual problemləri. Elmi məqalələr məcmuəsi. 18-ci buraxılış. Bakı: Adiloğlu, 2007, s. 92-97.
13. Musayev M. Parlament və Kəndlilər 100 ildə (1905-2005). Bakı: Nurlar, 2008, 272 s.
14. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti (1918-1920). <https://a-r.az/az/page/44>
15. Сеидзаде Д.Б. Азербайджанские депутаты в государственной думе России. Баку: Азернешр, 1991, 139 с.
16. Ağaməliyev N.O. Azərbaycan Demokratik Parlamentinin fəaliyyəti haqqında // Azərbaycan Demokratik Respublikası. Bakı, 1992, 123 s.
17. İsmayılov X.C. Azərbaycanın hüquq tarixi. Bakı: Elm və təhsil, 2015, 572 s.

**ИСТОРИЧЕСКИЕ ЭТАПЫ СТАНОВЛЕНИЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОЙ
ВЛАСТИ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ**
Рустамзаде А.Х., Гасанов Е.Е.

В статье исследуются исторические этапы становления законодательной власти в Азербайджане. Обосновывается необходимость использования исторического подхода при исследовании института национального парламента, подчеркивается исключительная роль Милли

Меджлиса - законодательного органа нашего независимого государства в успешном решении задачи построения демократического государства, а также на основе анализа истории становления законодательной власти различаются этапы развития репрезентативного нормотворчества, законодательных институтов в Азербайджане.

Ключевые слова: Законодательная власть, история развития, исторический подход, Совет старейшин, Консультативный совет, Верховный Совет, Национальный совет, Милли Меджлис.

HISTORICAL STAGES OF THE FORMATION OF THE LEGISLATIVE AUTHORITY IN AZERBAIJAN

Rustamzade A.X., Gasanov E.E.

This article examines the historical stages of the formation of the legislature in Azerbaijan. The authors substantiates the need to use the historical approach in the study of the national parliamentary institution, emphasizes the exceptional role of the Milli Majlis, the legislative body of our independent state in the successful solution of the task of building a democratic state based on the rule of law in Azerbaijan. Representative norm-setting distinguishes the stages of development of legislative institutions.

Keywords: Legislative power, history of development, historical approach, Council of Elders, Advisory Council, Supreme Soviet, National Council, Milli Majlis

Müəlliflər haqqında məlumat

Soyadı, adı, atasının adı	İş yeri	Vəzifəsi, elmi dərəcəsi, elmi adı	Əlaqə
Ayxan Xankişi oğlu Rüstəmzadə	Milli Aviasiya Akademiyası	İqtisadiyyat və hüquq fakültəsinin dekanı, h.e.d., dosent	rustamzadeax@hotmail.com mob: (+994) 70 513 13 13
Elşad Eldar oğlu Həsənov	AMEA Hüquq və insan haqları institutu	h.ü.f.d., dissertant	